

טבילה במעינות

הצעה ודוגמא – חלק קטן מהמצגות וההמחשות

החוברת אינה מקיפה את הנושא

מהרי"ש קלוגר זצ"ל פסל מקוה טהרה באחת העיירות, בגלל חששות בהמשכת המים מן המעין, ובעיקר בגלל זה שאין פיקוח של רב תלמיד חכם על כל החששות שעלולים לבוא. וכן מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הדגיש את הצורך בפיקוח על מקוואות.

לצערנו, זו המציאות בהרבה מאוד מעיינות. אנשים עם רצון טוב, אבל בלי ידע בהלכות מקוואות, ובלי פיקוח של רב. והתוצאה שהמקומות האלו פסולים לטבילה. גדולי הדורות אמרו שבתיקון המקוה מוכרח שיהיה פיקוח של רב תלמיד חכם המומחה לעסקי מקוואות, לא מספיק רצון טוב וידיעה בסיסית בהלכות.

ודאי שאי אפשר לסמוך בסתם מקום שנועד להיות אתר טיולים ולעשות רושם, כאשר לא יודעים מי הם העוסקים במלאכה. גם אם מדובר במי מעין, יכול להיות שהעבירו אותם בצינורות פסולים ועל גבי כלים וכדומה, הוייתו ע"י מקב"ט ועוד פסולים. ולפעמים מדובר במים שאובים מצינורות המים.

[המספרים לפי סדר המצגות, ולפי הפרקים של סיור מעיינות]

פתיחה

[מצגת הע' 1, סיור מעיינות פתיחה]

הלכות מקוואות מורכבות מאוד, מלא לומדעס ודקויות, הבחנה קשה בין כשר לפסול. לכן זה דורש מומחיות ומיומנות. לא רק מומחיות בהלכות, צריך גם הכרת השטח נסיון ותשומת לב לפרטים.

לדוגמא, במקום אחד מצאתי למעלה משלושים שאלות בדרכם של המים, ומספיקה נקודה אחת בשביל לפסול את כל המים שעוברים דרכה.

קיימת טעות נפוצה בציבור, שכל מעין כשר לטבילה, ואין צורך באישור הלכתי על כשרותו. וזה ממש לא נכון. אמר לי הגאון רבי מנדל ראנד שליט"א, מומחה לעסקי מקוואות, ומפוסקי 'המרכז לטהרת המשפחה', שרוב המעינות שהוא בדק התבררו כפסולים לטבילה, ובטלפון הוא עונה לכל שואל שלא לטבול במעינות.

לדוגמא, מעין מפורסם שמשמש כמקוה, אחרי השיפוץ המים מגיעים בצינורות עם בית קיבול, וזה אומר שהם מים שאובים (סע' ח), כמו מי ברז של זמנינו. מקום אחר שמשמש כמקוה, דינו תמצית של מי גשמים ולא מי מעין. בשני המקומות האלו המים זוחלין, ופסולים אפילו לטבילת עזרא. ושמעתי על מעין ששמו פילטר במבואות המים, בשביל להנעים את השהות של המטיילים, פילטר מסוג שהוא ודאי נחשב שאיבה.

במסגרת המצומצמת הזו לא אוכל להראות את הכל, הבאתי כאן כמה דוגמאות להמחשת הענין. בקול הלשון ישנה מצגת ארוכה, בכמה חלקים, וגם שם הבאתי רק ראשי פרקים וציון מקורות. המצגות נועדו למי שלמד את הסוגיות.

אין מנוס מלימוד יסודי של הלכות מקוואות, זה לא נושא שאפשר להבין אותו ממצגת או משיעור חד פעמי. הגאון רבי יעקב בלוי זצ"ל מספר (בהקדמתו לספר פתחי מקוואות) שהוא למד את הלכות מקוואות במשך חמש שנים.

וראה מה שכתב רבי אליעזר פאפו זצ"ל בעל הפלא יועץ ובתנאי הכשר המקוה ופרטי דיני מקוה בכל האופנים מינים ממינים שונים, רבו כמו רבו, והכל מפורש בשולחן ערוך ופוסקים. ולא העליתי דבריהם בספר, כי אלו דברים המסורים לחכמים די בכל אתר ואתר, לפקוה עיניהם על זאת וכזאת שיהא המקוה כשר כדינו וכמשפטו על פי התורה... (חסד לאלפים יו"ד רא סע' א).

ובקיצור, מקוואות זה נושא לרבנים ולא מסור בידי כל אחד ואחד, לא כל מי שידוע לפתוח שו"ע ולהורות או לפסוק לעצמו בהלכות שבת החמורות, מסוגל להכריע על מקוה אם הוא כשר או פסול. כתוב בגמרא שהלכות תרומות ומעשרות נמסרו בידי כל אחד ואחד (שבת לב, א-ב), במקוואות זה לא נאמר. אדרבה, גדולי הפוסקים אומרים שמקוואות הן תחת אחריותם של הרבנים.

שוחחתי בנושא זה עם הרבה יהודים, והיה מעניין לראות מי מבין בהל' מקוואות, שואל כמה שאלות ומברר פרטים, ואז 'מבין' ומסכים איתי או נושא ונותן כדרכה של תורה. לעומת אנשים שלא למדו את הל' מקוואות המורכבות, וחושבים שאני ממציא דברים, כי הם יודעים שכל מעיין מטהר, שבמעין אין שאלות. הם אפילו לא יודעים על מה להתווכח ומה לברר. בלתי אפשרי לפסוק לפי סעיף אחד בסי' רא, בלי כל ההיקף והלומדעם והדקויות של הל' מקוואות החמורות. ובל נשכח שמדובר על פסק בדיני כריתות.

אגב, נתקלתי בשאלות השייכות לרובם של ע"ה הסעיפים בסימן ר"א. לא כולם היו פסולים, אבל צריך לתת עליהם את הדעת. בשביל להחליט שזה כשר, צריך לדעת ולזהות את הבעיה, להגדיר את השאלה, ולרדת לעומקה של הלכה. אי אפשר להתיר בשופי בלי להבין במה מדובר.¹

1 התמונות דלהלן מציגות נידונים שהיו במי מעיינות. בתמונות התמקדתי בנושאים מסויימים, בלי להתייחס לשאלות נוספות שהיו באותם מקומות. זה לא אומר שאותו מקום כשר או פסול, מפני שבכל מקום יש נידונים נוספים שלא הבאתי בתמונות.

א. מה נקרא מעין

האם זה מעין או סוג אחר של מים

[מצגת הע' 10, סיור מעיינות ד-1, עינות ותהומות שיעור לפרשת עקב]

לא כל מקור מים נקרא מעין בלשון התורה. כיצד נדע אם מדובר על מעין אמיתי או לא. מבחינה מדעית כל מעין הוא מי גשמים שחילחלו באדמה ופורצים במקום אחר. האם זו גם ההגדרה התורנית, או שיש מושגים אחרים.

אַרְץ נַחְלֵי מַיִם עֲיִנֹת וּתְהִמֵּת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְקָר (דברים ח, ז). מסביר הרמב"ן הענין, כי יש מן המעינות שנוזלים מתמצית לחות ההרים, מן הגשמים שנבלעים בתוכם או מן האדים העולים להם, והם שקרא עיינות... ויש מהם שיוצאים ממקור התהום, והם שקראם תהומות, כלומר מעינות תהום, ואמר כי משניהם בבקעה וגם בהר (רמב"ן שם).

גם יצחק אבינו מצא מים (בראשית כו, לב ועוד) ומצא מַיִם חַיִּים (שם פס' יט), והמפרשים מסבירים את ההבדל (רמב"ן שם פס' יז, ורד"ק שם פס' יט, והעמק דבר שם פס' יט).

נזכרו במקורות מַיִם חַיִּים, תמצית מי גשמים (משנה מקוואות א, ו ותוספתא שם ה"ז), וגם מים שאובים שהולכים בגידי הקרקע (ביאור הגר"א ס"ק ו). אז מה נאמר על המקום הנחמד הזה, ובעיקר מדוע?

ראיתי את המקום הזה עם מי ביוב, נזילה מהעיר הסמוכה. מעורבים כאן תמצית מים שאובים. המים יוצאים מהמערה, דהיינו המים זוחלים.

למעין מפורסם נכנסו מי ביוב. מי הביוב לא נכנסו בפתח של המערה, מפני שהיא מכוסה. הם חילחלו באדמה, מפיצו של צינור באיזור מיושב. זה אומר שקרוב לעיר יכולה להיות נזילה בצינורות, הם מחלחלים בגידי הקרקע, ויוצאים ביחד עם המעין.

התופעה מצויה. כולנו שמענו על בורות שהתמלאו במים שנזלו מצינורות וכדומה, הרסו כבישים ונפגעו בורות ובולענים.

כעבור תקופה הסתובבו כאן דגים. זה אומר שהמים התחלפו המקום נקי.

למרות שיש כאן תחלופה של מים (המים נקיים באופן יחסי), הזחילה אינה ניכרת (סעי' ג).

סמוך למקום ישוב, יכול להיות שיש נזילה באיזה צינור פגום בין הבתים. התופעה מורגשת היטב כאשר למעין חודרים מי ביוב, ופחות מורגשת כאשר מדובר על מים נקיים. ואז כל המעין הוא תמצית מים שאובים.

ומי אמר שכאן ההגדרה היא מים חיים ולא תמצית מי גשמים, או אפילו מים שאובים.

גם כאן, פעם אחת המקום היה נראה עם מי ביוב.

הפוסקים הסתפקו רבות בשאלות הקשורות להגדרת מי מעין או מי תמציות, והאריכו בראיות לכאן ולכאן (גידולי טהרה בסוף תשובה ב, הביאו בקיצור הלחם ושמלה לחם סייק עד, שו"ת מהרש"ם ח"ב סו"ס פה, שו"ת גינת ורדים כלל ד ס"ג-ד, שו"ת עונג יו"ט ס"י פה, ועוד ועוד).

המושג מים חיים אומר שלמים יש איזו 'חיות', תנועה טיבעית של המים, שאינם דומים אלא נע וזז כמו בעל חיה. ועל כן נקרא המים בלשון מים חיים, שיש בהם כח חיות (ר' צדוק הכהן מלובלין, דברי סופרים אות יא).

הפוסקים מזכירים כמה סימנים, שְׁטָף מֵיִם רַבִּים (תהלים לב, ו), מעין שאינו מתייבש בקיץ, ואיזה כח של תנועה וחיות צריך להיות במים, עולים מלמעלה למטה ומתגברים על מכשולים, ועוד סימנים. ואכמ"ל עוד בזה.

הרב מנדל ראנד שליט"א מטהרת המשפחה סיפר לי שהוא בדק איזה מעין מפורסם, ש'כולם' טובלים בו, והתברר לו שההגדרה של המים שם הינה תמצית מי גשמים, המטהרים באשבורן ולא בזוחלין. והמקום ההוא זוחל.

נסיים את הקטע הזה בדברי הגר"מ פינשטיין זצ"ל הנה דבר פשוט וברור שאין להאריך בזה, אשר המעיינות החפורים, אין להחשיב למעשה בדין הקולות שאיכא למעיין (אגר"מ יו"ד ג סי' סד). אמנם בש"ך משמע שאפשר להקל (ס"ק א), אבל המציאות בזמנינו מורה כדברי האגר"מ.

יתר על כן כתב בשו"ת מהרי"ט אותם גדולים חששו לכמה מקוואות שבקרקע, שהם מי תמציות, שחופרים בעומק, ומי גשמים הנבלעים בקרקע מתמצים לתוך אותה גומא (שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' יח). והזכיר את המשנה מי תמציות שלא פסקו (מקוואות א, ו), מי גשמים שנספגו בקרקע ונובעים אחרי שהגשמים עצמם פסקו. דהיינו, כתב הגר"ח מצאנו שצריך לומר שמעיינות שלנו אינם מעיינות גמורים (דברי חיים, פתיחה להל' מקוואות, אות יב).

האם לא צריך לחשוש בכל מקור מים, לתמצית מי גשמים או אפילו מים שאובים, בפרט במקום קרוב לאיזור מגורים, עוברים שם צינורות מים, ועלולה להיות דליפה.

אני לא יכול לכתוב מסקנא ברורה, מפני שכל מקום הוא נידון בפני עצמו, ותלוי באריכות דברי הפוסקים הנ"ל, וגם המציאות עלולה להשתנות.

ב. הויית המים

[מצגת הע' 64ב, סיור מעיינות ג-2]

אביק שבמרחץ

יש שליטה על המים היוצאים מן הבריכה. כיצד השליטה על המים, בתחתית הברכה יש רשת ברזל שמסננת את הלכלוכים, הרשת מחוברת לצינור, אשר בסופו יש ברז שניתן לפתוח ולסגור אותו. הברז הזה הוא בית קיבול, וזה אומר שכל הבריכה עומדת על בית קיבול.

בריכה בנויה ליד מעין מפורסם, בברכה מצטברים לכלוכים, אז מידי פעם מנקים אותה. בשביל לנקות את הברכה, צריך לרוקן את המים.

כיצד מנקים מקוה, משאבת וואקום, מפני שבמקוה עצמו אין שום סדק ושום פתח. ראיתי גם בריכה על יד מעין, שניקו אותה בעזרת משאבה. אבל הרבה יותר קל, אם בונים את הברכה עם נקודת ניקוז, שאפשר לפתוח ולסגור אותה.

אז במקום הזה יש מסננת, בשביל למנוע מהלכלוכים להיכנס ולסתום את הצינורות. ומתחת המסננת יש ברז. והרי בברז יש בית קיבול. האם זה כשר לטבילה.

כתוב במשנה האביק שבמרחץ, בזמן שהוא באמצע פוסל, מן הצד אינו פוסל, מפני שהוא כמקוה סמוך למקוה דברי ר' מאיר... רבי אלעזר ברבי צדוק אומר, אם מקבל האביק כל שהוא פסול (מקוואות ו, י).

במה המשנה עוסקת. לדעת הרמב"ם הנושא הוא כלי שחקקו ולבסוף קבעו, והמים שעוברים על גביו נעשים שאובים, מים שאובים לצד המקוה (סעי' יז).

לדעת הר"ש מדובר על כלי שכל המים גרורים על גביו, הוא 'מעמיד' לכל מי המקוה. כלי מתכות הוא ומשוקע באמבטי, ויש בו נקב, דכשנמאסים מי האמבטי מחמת טבילות פותחין הנקב שבאביק, ויוצאין המים שבאמבטי וממשיכין לו מים אחרים נקיים, וסותמין הנקב שלא יצאו המים. ובזמן שהוא באמצע פסל, לפי שכל המים גרורין על גביו (ר"ש שם)².

כיון שכל המים עומדים על הברז הזה, כל המים הופכים להיות שאובים. ויש לדון אם זה בגדר של מים שאובים או אפילו טבילה בכלים. נפק"מ כאשר הברז סגור לגמרי והמים אינם זוחלים (בדרך כלל הברז פתוח קצת), אם דינו כמו טבילה בכלים³, אז זה פסול אפילו לטבילת עזרא (משני"ב ס"י פח ס"ק ד).

2 כאמור, יש מח' רמב"ם ור"ש בפירוש המשנה אביק שבמרחץ, המנח"י טוען שהם חולקים בפשט המשנה ולא לדינא.

3 כ"כ המנח"י (ח"ב ס"י קה סעי' י). המנח"י מחדש שגם כלי שאינו מקב"ט, אם יש לו בית קיבול, הוא פוסל משום אביק שבמרחץ. נפק"מ לברז שנועד להיות מחובר לקרקע ואין לו שימוש בתלוש.

טבילה בשכיבה

[מצגת העי 60]

כתוב בבה"ג ובדלא נפישו מיא למירמא בהו כולה קומתה, מיגנדרא כביניתא, ושפיר דמי. (בה"ג סימן מא דף תמ). אם גובה המים אינו מספיק, אפשר לטבול בשכיבה כמו דג.

וכן פסק הרמ"א בסעי' סו, ולעיל סי' קצח סעי' לו וט"ז ס"ק נ. אפשר להשתטח על הקרקע, מחמת שאין המים עמוקים, אם מתכסה כל גופו בדרך זה בפעם אחת. לא לכתחילה מחשש חציצה.

גובה המים אינו מספיק

[מצגת העי 61]

בהרבה מקומות המים זורמים בניקבה או במערה, וגובה המים אינו מספיק אפילו בשביל לטבול בשכיבה. מה נעשה בשביל שיצטברו מספיק מים ונוכל לטבול בשכיבה.

באמצעות כלי עם בית קיבול זה כמו האביק שבמרחץ (מקוואות ו, ז). פשיטא שאסור.

להלן נראה שאסור על ידי דבר המקבל טומאה, ומותר בערימה של חול ואבנים, ענפים וזרדים וכדומה.

הוייתו ע"י מקב"ט

כתוב במשנה נתן ידו או רגלו או עלי ירקות כדי שיעברו המים לחבית פסולים, עלי קנים ועלי אגוז כשרים. זה הכלל, דבר שהוא מקבל טומאה פסול ודבר שאינו מקבל טומאה כשר (פרה ו, ד), ובגמ' אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בר אבא אמר קרא אַךְ מְעַן ובוֹר מְקוּה מִים יִהְיֶה טָהוֹר (ויקרא יא, לו), הוייתן על ידי טהרה תהא (זבחים כה, ב).

פירש רש"י כשאתה מהווה אותם להיות מקוה או קידוש [= קידוש מי פרה אדומה], הוי מהווה אותם על ידי דבר שאין מקבל טומאה (רש"י שם ד"ה הוייתן). דהיינו, אם מה שעושה את המקום למקוה, מה שמהווה את המקוה, הוא מקבל טומאה, אז המקוה פסול.

בפשטות הסוגיא עוסקת בהבאת המים למקוה, דבעינן על ידי דבר שאין מקבל טומאה, וכן פסק בשו"ע (סעי' מח). אבל מהיכי תיתי שמדובר גם על מניעת המים שלא יצאו מהמקוה. חידש הט"ז (ס"ק מח, וכן בסעי' סו ס"ק פ כפי שיוסבר להלן) שיש דעות שגם זה נחשב הוייתו על ידי טומאה, וגם בכה"ג פסול. וצריך לדעת שמדובר במחלוקת על פסול דאורייתא.

יצויין שתופעה זו מצויה בהרבה מקומות, כאשר נגעה בהם יד אדם. בפרט במקומות שמנקים אותם לפעמים.

מקוה שמימיו מתפשטין ואינו יכול להתכסות בו, נותן בו מצד אחד אבנים או חבילי עצים כדי שיקבצו מימיו אל מקום אחד ויעלו בענין שיוכל להתכסות בו... אבל בכלים פסול (סעי' סו). דהויית המקוה לא תהיה על פי דבר המקבל טומאה (ט"ז ס"ק פ), הש"ך (ס"ק קמ) חולק על הפשט בשו"ע, ואז השו"ע כאן לא דיבר מצד הוייתו ע"י טומאה, דהיינו לדעת הש"ך

הפסול של הווייתו ע"י טומאה נאמר רק בהבאת המים למקוה ולא בהחזקת המים. לדעת הש"ך אין פסול של הווייתו ע"י טומאה כאשר רוצה שיתפחו מימיו, ולדעת הט"ז זוהי סיבת הפסול.

האמת שזה תלוי במחלוקת בסעי' נ, וזה עצמו מחלוקת ראשונים. אבל בהלכות מקוואות הקו הכללי אומר לחשוש לכל דעה אפילו לדעת יחיד, בפרט בשאלות של דאורייתא.

וכיון שמדובר בשאלה של דאורייתא, אני לא בטוח שזה כשר אפילו לטבילת עזרא (ראה ב"י או"ח סי' פח ומשנ"ב שם ס"ק ד). ודאי שאי אפשר לטבול כאן כלים.

אגב, מדובר במחלוקת על פשט בדין דאורייתא. אז למרות שמדובר במחלוקת שתלויה בעוד שתי מחלוקות, צריך להחמיר. מלבד מה שבהלכות מקוואות באופן כללי כתבו התשב"ץ והב"י ועוד שמקובל להחמיר ולחשוש אפילו לדעת יחיד (שו"ת התשב"ץ ח"א סו"ס יז. הובא בש"ך ס"ק סג. ב"י סעי' לו בשם מהרי"ק שרש נו).

[מצגת העי' 64, סיור מעיינות ג-2]

סתימת הניקוז על ידי מכסה ניקוז

נקודת הניקוז סגורה על ידי מכסה סטנדרטי של נקודת ניקוז שיש לכל אחד בבית, 4 צול, יש לו בית קיבול, והמים עומדים על הצד החלק. כל ליל שישי יהודי יקר מגיע למקום, פותח את המכסה, ומנקה את הבריכה. תועלת עצומה לבאים לטבול ביום שישי.

כאן המקום להודות לאותם יהודים שטורחים ומנקים ומסדרים את המעין, בשביל שיהיה נעים לטבילה. הייתי במקומות רבים אחרים, שבהם אמנם המים מתחלפים כמו כל מעין, אבל מצטברים לכלוכים ובעלי חיים, ורואים שאין ניקיון למקום.

האם זה גם כן נקרא הווייתו ע"י מקב"ט?

אילו המים היו עומדים על בית הקיבול, אז הדין שלו היה אביק שבמרחץ (מקוואות ו, י). וכיון שכל המים עומדים עליו, כל המים הופכים להיות שאובים. אבל כאשר המים עומדים על הצד החלק, מה שנקרא אחורי הכלי, אז השאלה היא האם הכלי הזה מקבל טומאה, ואז הווייתו ע"י מקב"ט. וזו כבר שאלה בדיני טומאה וטהרה. בפשטות גם אם נאמר שפלסטיק הוא כמו כלי חרס, הרי יש לו בית קיבול והוא מקבל טומאה.

ישאל השואל הרי למדנו בשני מקומות בשו"ע שאפשר להעביר מים על גבי אחורי כלים. ואם המעיין מקלה על שפת הכלי ולתוכו.. (סע' ח), המניח טבלה תחת הצינור אצל המקוה... כיון שאינה עומדת בענין שראויה לקבל (סע' לה). אבל השו"ע והפוסקים הדגישו שכל זה מדובר כאשר הווייתו של המקוה אינה על ידי הכלי, וכגון שהמים ראויים לבוא למקוה זולתה (סע' לה שם), ובענין שתהיה הוויית המקוה על ידי טהרה (ט"ז שם ס"ק מג, וכ"כ הש"ך שם ס"ק עו).

למדנו מכאן שהמים לא הפכו לשאובים כמו אביק שבמרחץ, אין פסול בעצם המים, רק המקום הזה פסול לטבילה בגלל שהווייתו על ידי מקבל טומאה. ואם נחליף את ההווייתו, אז המקום יחזור להיות כשר לטבילה.

על ידי סמרטוט

[מצגת הע' 62, סיור מעיינות ג-1]

ישנו מעין באמצע היער, גלוי ונראה לעין כל. בדרך כלל לא מסתובבים שם אנשים, ואפשר לטבול שם בלי חשש של טבילה בנמל (סי' קצח סעי' לד). לפעמים יש שם מטיילים, ואז אנשים מעדיפים לטבול בתוך המערה, מקור מוצא המים. אבל במערה אין ארבעים סאה, וצריך לסתום את פתח המערה בשביל שיצטברו שם מספיק מים. ועושים את זה עם סמרטוט, עד שמצטברים בפנים מספיק מים לטבילה בשכיבה. האם המערה הזו כשרה לטבילה באופן זה של סתימה.

מתחת הסלע יש חור, המים עוברים דרכו, והמערה ריקה. אם סותמים את החור, אז המערה מתמלאת במים. הוצאתי את הסמרטוט, ותוך רבע שעה בקושי היה אפשר להרטיב את כף הרגל. האם המערה כשרה לטבילה? זה תלוי עם מה סותמים את החור, עם דבר המקבל טומאה או שאינו מקבל טומאה. כעת המערה סגורה עם סמרטוט, בגד המקבל טומאת מדרס.

כאן עצרו
את גובה
המים עם
סמרטוט

אינו מקב"ט

אבל אין בעיה לסגור את המים על ידי ערימה של חול, או כל דבר אחר שאינו מקבל טומאה. במקוואות המסודרים משתמשים בפקקים מגומי או משעם טיבעי, שעם סינטטי הוא כמו ספוג ועלול להיות בית קיבול.

אפשר לתקן

[מצגת הע' 63, סיור מעיינות ג-3]

האבן הזו לא היתה כאן לפני עשרים שנה. זה לא מפריע שהוסיפו אותה, בגלל שהיא לא מקבלת טומאה. הבעיה כאן היא רק הסמרטוט והפקק, ואפשר להחליף את הפקקים בדבר שאינו מקבל טומאה, בצינור בלי בית

קיבול ופקק גומי, כפי שעושים במקוואות מסודרים (וגם זה לא בבור הטבילה, בגלל חשש לזחילה, אבל כאן מדובר במי מעין שכשרים בזוחלין), ואז אין שאלה והמקום כשר ומהודר לטבילה.

בעצם גם אם נסתום את החור באמצעות עשבים ובוך, המקום יהיה כשר לטבילה. ואת זה קל להשיג בלי מאמץ.

מתן כשרות

[מצגת הע' 71, סיור מעיינות ג-4]

כאשר אני נותן הכשר לחנות פיצה, אני נותן הוראות שצריך להקפיד עליהם, ויכול לסמוך על המוכר ומשגיח הכשרות שאכן כך יעשו. תוקף התעודה לחצי שנה או שנה קדימה.

בתנאי שטח הכל יכול להשתנות, רוחות וגשמים חזקים, סוס ידהר וישבור אבן, ילדים יקפצו ויזיזו משהוא. אני לא יכול לדעת מה יהיה כאן מחר. לכן קשה לסמוך על הוראות, ואי אפשר לתת הוראות, רק לומר שהיום לעניות דעתי לא ראיתי שאלה והמקום כשר, או כאשר נתקן את הדבר הזה, אז אם לא תתעורר עוד שאלה המקום יהיה כשר. ומי אמר שלא תתעורר עוד שאלה, הרי מחר בבוקר יעברו כאן סוסים, ומחרתיים ילדים ישתובבו כאן להנאתם, וְחֻבּוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מְשַׁחֲקִים בְּחֻבּוֹתֶיהָ (זכריה ח, ה).

זאת מלבד שבדבר המסור לציבור, כל אחד עושה מה שהוא רוצה. ראייה לדבר, מצב המחשבים והמדפסות שנמצאים בבתי הכנסת, והנעילה החזקה שעושים להם.

ג' לוגין ונקיון

[מצגת הע' 39, סיור מעיינות ג-5]

כתוב במשנה באו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון, שלושת לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה (עדויות א, ג). וצריך לדעת שג' לוגין זה כמות מאוד קטנה באופן יחסי (1.032 ליטר לפי השיעור הקטן). לכן לכתחילה נהגו לנגב שלא ישארו מים בריצפה כלל (חזו"א סי' קכה ס"ק ב). מקפידים לנגב את המקוה ולספוג את המים במגבות לפני מילוי חדש של המים.

המחבר חושש לג' לוגין בעת ניקוי המקוה. הילכך הרוצה לשאוב מים מהמקוה לנקותו, וירא שמא יחזרו מהכלי שמוציאין בו המים ג' לוגין למקוה, אחר שחסרו מ' סאה, ויפסלוהו... (סע' מ).

הפוסקים האריכו כיצד לנקות מקוה בלי חשש ג' לוגין, והרמ"א החמיר גם במעינות (סע' מ. ראה סע' טו פתי"ש ס"ק טו, וסע' מ פתי"ש ס"ק כח).

אנשים טובים מנקים את המעינות, וכל כך עוזרים ומקילים על ציבור הטובלים. יישר כחם. צריך להכיר טובה לכל אותם יהודים שדואגים לכלל ומנקים את מקומות הטבילה, מפני שבלי זה היה באמת לא נעים.

האם הם יודעים את כל ההלכות של ניקוי וחשש ג' לוגין שאובין, במעינות (סעי' טו פתי"ש ס"ק טו, וסעי' מ פתי"ש ס"ק כח. בס"י קכ פתי"ש ס"ק ד הזכיר במפורש חשש ג' לוגין בניקוי באר).

האם המתנדבים בעם, שכל כך עוזרים, יודעים את ההלכות האלו. בחיפה, הרב זולדן שליט"א מגיע לראות את הניגוב בעצמו, ולא סומך על מתן הוראות. וזה למרות שהאחראים הינם יהודים יר"ש ונאמנים במלאכתם.

אנשים טובים מנקים את המעיינות,
 וכל כך עוזרים ומקילים על ציבור
 הטובלים. יישר כחם.

**מקומות נקיים
 ונעימים**

נדהמתי לשמוע סיפור על שני בחורים שתפסו יוזמה וניקו מעין
 בליל שישי, לתועלת הבאים לטבול ביום שישי. אחר כך הם ראו
 שזרימת המים ממקור המעין לא מספיקה בשביל למלא את הבריכה,
 אז הם מילאו אותה בצינוור, מים שאובים למהדרין.

ב. המשכת המים

המשכת המים

[מצגת העי' 37, 3]

האם יש בעיה בכך ששינו את המקום של מים הכשרים לטבילה, נחל או מעין.

כתוב בגמרא ואמר רמי בר אבא אמר רב יצחק הרואה פרת אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית, והאידינא דשנייה פרסאי... (ברכות נט, ב), ופירש רש"י שכאשר השתנה מקומו של הנהר אינו יכול לברך עושה מעשה בראשית. רואים שיש מושג של שינוי מקום הנהר בידי אדם.

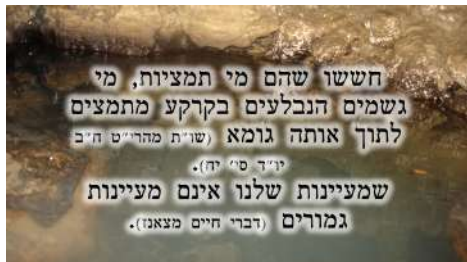

חלק מהמצגת המקוצרת בנושא טבילה במעיינות, שנמצאת בקול הלשון

טבילה במעיינות מוצגת מקוצרת ורקע כללי

אברהם יעקב גולדמיץ
ירושלים התשע"ד

חששו שהם מי תמציות, מי
גשמים הנבלעים בקרקע מתמצים
לתוך אותה גומא (ש"ת מהר"ט ח"ב
י"ד סי' יח).
שמעיינות שלנו אינם מעיינות
גמורים (דברי חיים מצאנז).

הלכות מקוואות, שו"ע י"ד סי' רא

מקוואות הינו נושא מורכב,
מלא לומדעס ודקויות.
כל פרט שאביא דורש שיעור שלם.
במסגרת זו אביא רק כמה דוגמאות.

סי' רא סע' ב - מי מעין מטהרין אף בווחלין,
מי גשמים אין מטהרין אלא כאשבורין.

למים נובעים
ישנן שלש
הגדרות:

מעין - מים חיים
תמצית מי גשמים
(מפנה מקוואות א, ו וסופגת שם ה' ו)
מים שאובים שהולכים
בגדי הקרקע (ביאור הגר"א ס' ו)

מקוואות ו' י -
האביק שבמרחץ, בזמן שהוא באמצע פוסל

פירוש הר"ש שם: כלי מתכות הוא ומשוקע באמבטי, ויש בו
נקב, וכשנמאסים מי האמבטי מחמת טבילות פותחין הנקב
שבאביק, ויוצאין המים שבאמבטי וממשיכין לו מים אחרים
נקיים, וסותמין הנקב שלא יצאו המים. וכזמן שהוא באמצע
פסול, לפי שכל המים נגורוין על גביו.
יש פירושים אחרים. הם חולקים בפשט המשנה, ולא לדינא
במ"א ס"ב הל"ב.

ראיתי את
המקום הזה עם
מי ביוב, נזילה
מהעיר הסמוכה.
מעורבים כאן
תמצית מים
שאובים.
המים יוצאים
מהמערה,
דהיינו המים
זוחלין.

בעבור תקופה הסתובבו
כאן דגים, והו' אומר
שרמנים החולשו והמקום
נקי.

למרות שיש
כאן תחלופה
של מים
(המים נקיים
באופן יחסי),
הזחילה אינה
ניכרת (שפי נא).

גם כאן, פעם
אחת המקום
היה נראה עם
מי ביוב.

כאן עצרו
את גובה
המים עם
סנרטוט

62

אפשר
להשתטח על
הקרקע, מחמת
שאיך המים
עמוקים,
אם מחכסה
גופו כדרך זה
כפעם אחת
(רמ"א ס"ג; ס'
קצת ס"ג לו וט"ו
ס"ק ג.)

60

כיצד נעלה את
הגובה של המים,
בשביל לטבול?

61

ס"ג ס' - מקוה שמימיו מתפשטין
ואינו יכול להתכסות בו, נותן בו מצד
אחד אבנים או חבילי עצים כדי
שיקבצו מימיו אל מקום אחד, ויעלו
בענין שיוכל להתכסות בו... אבל
בכלים פסול.
ט"ז - דהויית המקוה לא תהיה על
פי דבר המקבל טומאה.

64

הניקוח סגור עם מכסה,
המים עומדים על גבי
ולא בתוכו. מה דינו?

תשס"ו

63

יש חילוק בין טבילה במקום המעין
עצמו, לבין מים שהומשכו למקום אחר

37

תשפ"ד

אין חיסרון
בכך שהוסיפו
אבן, היא
מחזקת
לקרקע ואינה
מקבלת
טומאה.
רק הסמרטוט
מקבל טומאה,
ואפשר
להחליף אותו
בפקק גומי.

39

סע' מ - הרוצה לשאוב מים מהמקוה לנקותו...

והוא יחזקוהו
סתם את
מוצא מימי
גיחון העליון
ויישרם למטה
מערכה לעיר
ד'ודי ודברי הימים
ב' ל'.

אבן ירושלמית מחוספסת, בשביל למנוע החלקה.
האם זה לא חקקו ולבסוף קבעו,
שפוטל את המקוה (וב' סו' א' ובי' סו' ב' כ' סו' ס' ל').

44

אנשים טובים מנקים את המעינות,
וכל כך עוזרים ומקילים על ציבור
הטובלים. יישר כחם.

מקומות נקיים
ונעימים

צינור שאין לו ד' שפות אינו חשוב כלי (סעי' לו.)

חריצי הברגה

120

כיצד נוכל לטבול במקום שנועד לטיול ורחצה, בלי תשומת לב להלכות מקוואות

24

21

פוסקי דורינו מתקשים לסמוך על הכלל של רוב המצוין אצל מקוה ועושים כודי להבשרה בקי"אין הן ורמ"א ס"ג דו, מפני שהמציאות מורה להיפך (ש"ת בית יצחק א"ח סי' ב"ח, ש"ת מנחת יצחק ח"א סי' עט, ועוד.)

36

האם זה נקרא מעין שמקלה לתוך כלי (סעי' ח.) האם לצינור הזה יש שם כלי, בגלל בית קיבול שאולי היה בצינור.

46

120

צינורות שיש להם בית קיבול = מים שאובין, הראב"ד אסר סילון = כפוף = זוית.

בית קיבול בנקודת החיבור של הצינור, למרות שממלאים אותה בגומי.

120

ורחצה במים מנוקה את הגוף, הטבילה מרוממת את הנפש. וצריך לדעת שזו עבודה רוחנית, ולא רק טיול מעיינות. יישר כח כלל העושים והמעשים לדבה מצות.

גם בארצינו הקדושה שינו את מקומו של מעין השילוח, ככתוב והוא יחזקוהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ביישרם למטה מערבה לעיר דויד (דברי הימים ב לב, ל).

האם זה חיסרון בהלכות מקוואות.

תשובה: כל צורת המקוואות שלנו בנויה על שינוי מקומם של המים, המשכה ובור זריעה ועוד ועוד. ממשיכים את המים מהגג או ממקום האיסוף של המים, ממשיכים את המים באופן שלא יעברו על גבי כלים ולא יהיה פסול אחר בדרכם של המים, וטובלים שם.

אבל צריך לדעת שיש נפק"מ אם שינו את מקומם של המים, וכן צריך תשומת לב שלא יהיה פסול בדרכם של המים.

[מצגת הע' 4, סיור מעיינות א-1]

מאי נפק"מ

האם יש חיסרון בכך ששינו את מקומם של מי המעין, כאשר המשכת המים היתה בלי שאלות של שאיבה והוייתו ע"י טומאה וכדומה.

תשובה: אמנם המים כשרים לטבילה, אבל הם ירדו במעלה שלהם.

הרשב"א אומר שכל מעין שהסיטו אותו, המשיכו אותו למקום אחר, הוא מאבד את החשיבות שלו. ונפק"מ לכמה הלכות.

אם שינו את מבואות המים, המשיכו את המים למקום אחר שאינו מקום זרימתו הטיבעי של המעיין, הדר דינא שצריך להחמיר בהרבה דינים שמקילים במעיין.

א. ודוקא במקום זחילתו של מעיין טובל בכל שהוא, אבל אם העבירו על גבי הגומא ופסק המעיין מהם, הרי חזרו כמקוה לכל דבר (רשב"א תוה"ב הארוך שער המים שער יא, דף מט, ב. והפת"ש ס"ק כג הביא מחלוקת בדבר). דהיינו, צריך ארבעים סאה, ויכול להיות גם שצריך זוחלין ולא אשבורן.

ב. הוסיף הט"ז שגם אם ממשיך בדבר המקבל טומאה, ובמקום שלא היו שם מים תחילה אלא ע"י המשכה שממשיך עכשיו, ועושה מלאכה במקום ההוא (ט"ז ס"ק עג) - אז המקוה פסול.

ג. כאמור לעיל, אם ממשיך את המעין על גבי כלים, הדר דינא של המים להיות שאובים (סעי' ח ושי"ך ס"ק כו. וגם לדעת הט"ז דפסולים מדרבנן, לא בגלל שאינם שאובים, אלא בזכות ההשקה למקור המעין), והרי לא טובלים במים שאובים.

ד. בנוסף, כאשר המים אינם מחוברים למקור המעין, אסור לטבול בזוחלין רק באשבורן (סעי' י ושי"ך ס"ק ל).

כמה הלכות פסוקות במעינות: [מצגת הע' 2, סיור מעיינות א-1]

אנשים חושבים שאם זה מעיין, אז הטבילה ודאי כשרה... אבל זה ממש לא נכון, כפי שנראה בעז"ה.

א. מי מעיין מטהרין אף בזוחלין (סעי' ב).

ב. חיבור למקור המעין נחשב השקה (ט"ז ס"ק יד ושי"ך ס"ק קה). וצריך שיהיה בגדרי השקה (סעי' נב).

ג. אין טובלין בכלים (סעי' ו).

ד. מעיין שמקלח לתוך כלי, פסול לטבול, בין במים שבתוך הכלי בין לאחר שיצאו מהכלי (סעי' ח).

ה. האם מועילה השקה למעין המקלח לתוך כלי. לדעת הט"ז (הני"ל ס"ק יד) מועיל מדאורייתא ואסור מדרבנן, וצ"ע לדעת הש"ך אפילו מדאורייתא.

ו. האם מעין כל שהוא מטהר מים שאובין, מח' מחבר ורמ"א (סעי' טו וסעי' מ).

ז. מעין אינו מטהר מי גשמים (סעי' ב וש"ך וט"ז).

אז נכון שמעין מטהר בזוחלין (סעי' ב), מותר שהמים יזרמו. אבל אסור טבילה בתוך כלים (סעי' ו), ואסור שמי המעין יעברו דרך כלי ויהיו שאובים (סעי' ח). כמו כן, הפסול של הויתו ע"י מקב"ט (סעי' לה, מח) נאמר גם במעיין (מחלוקת בסעי' מט, טעם המתירים משום השקה וחיבור למקור המעין, ולא שזה כשר בעצם).

חיבור למקור המעיין מועיל במידה מסויימת (ט"ז ס"ק יד וש"ך ס"ק קה), וכאשר נפסק הקילוח ההלכה משתנית. ועוד פרטים ופירטי פרטים.

זה אומר שלא כל מעין הוא כשר, אדרבה במעין יש עוד דברים לבדוק, בגלל מעשי האנשים שדואגים כל כך יפה למטיילים, ואינם בקיאים בהלכות ובעסקי מקוואות.

[ראה עוד אגר"מ יו"ד ג ס"י סד שביאר חומרות בדיני מעיינות.]

חריצים באבן ירושלמית

[מצגת הע' 44, סיור מעיינות א-3]

המים זורמים על גבי אבנים מסותתות עם חריצים. בחריצים האלו יש בית קיבול, וזה נועד למנוע החלקה, דהיינו בכוונה תחילה בשביל שאנשים לא יחליקו.

האם זה נקרא כוונה לבית קיבול, ולו רק בשביל לקבל את ידיהם של הילדים שזוחלים בניקבה. או שזה כמו רעפים, לא נועד לקבלה.

כתוב בגמרא תניא צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה (ב"ק סו, א.
ב"ב סה, ב). וכן פסק בשו"ע שהכלי פוסל את המים אם ראוי לקבל קודם
שיקבענו (סעי' לד).

האם חקיקות שנעשו בכוונה בידי אדם (חקקו ולבסוף קבעו, סעי' לד),
בשביל למנוע החלקה ולא בשביל לקבל מים (סעי' לו), האם דינם כמו

רעפים שלא נועדו לקבלה (סעי' לו), או שזה נקרא בית קיבול בכוונה תחילה⁴, וכמה שיעורו רביעית או כל שהוא (סעי' לו).

מצאו דבר כזה בשני מקוואות בירושלים, שקיבלו מים מחצר או מגג. ובהתחלה ריצפו את המקום באבן ירושלמית בשביל למנוע החלקה. אז מה שנפסוק כאן, זה נוגע לעוד שני מקומות. במקוה אחד תיקנו את זה, והמקוה השני החליטו להקל כיון שמדובר רק במקוה גברים ולא לדאורייתא⁵.

צינור

[מצגת העי' 20, 36, 46]

צינור חלק אינו בית קיבול. כתוב בשו"ע צינור שאין לו ד' שפות אינו חשוב כלי וראוי להביא על ידו מים למקוה (סעי' לו). זה נאמר על צינור חלק, בלי עיקולי ופשורי (סעי' לו הני"ל), ואינו מקבל טומאה (סעי' מח).

4 להלן נזכיר את הנושא של ביטול שם כלי במחובר או בתלוש, הארכת בו במצגת. ואכמ"ל.

5 במקוואות האלו השתמשו באבן ירושלמית 'סטנדרטית', שנועדה להיות מחוברת לקרקע, וכל השאלה היא על בית קיבול. אגב, גם בזה הפוסקים מחמירים, בית קיבול בתלוש ונועד להיות מחובר לקרקע אינו מקבל טומאה, אבל הוא נחשב בית קיבול חקקו ולבסוף קבעו (כן פסק הנוב"י תנינא יו"ד סו"ס קט. וראה שו"ת מנח"י ח"א סו"ס קמו שדחה את דעת החולקים). ואולי נאמר שהאבן לא נועדה לקבלה בתכלית הייצור שלה, האם זה מועיל. תשובה: בנידון דידן מדובר על אבן בצורה מיוחדת, אשר ככל הנראה הכינו אותה במיוחד עבור המקום הזה, שתכליתו מניעת החלקה וזה קבלה כל שהוא.

סוגים של צינורות, ודברי הפוסקים

[מצגת הע' 20, סיור מעיינות ב-4]

כהקדמה למעיינות שעברו שיפוץ, צריך לדעת מה הדין של כל מיני סוגי צינורות⁶.

א. האם לצינור עם זווית יש בית קיבול, כאשר מחזיקים אותו בצורה כזו. הראב"ד (ה'י מקוואות פ"ח ה"ז) אוסר, המים שעוברים דרכו נחשבים מים שאובים. לדאבון לב, נתקלתי במעיינות משופצים שמביאים את המים גם דרך זוויות.

6 אפשר לדון ולהאריך בדין של כל אחד מהצינורות הנ"ל, בשביל זה צריך ללמוד את דברי הפוסקים בעיון. אני מביא את מסקנות הפוסקים, וכך נהוג במקוואות המסודרים.

צינורות
שיש
להם
בית
= קיבול
מים
שאובין.
הראב"ד
אסר
סילון
= כפוף
זוית.

ב. בסוף הצינור יש נקודת חיבור (= מחבר), ובנקודה הזו יש שקע שמחזיק את הגומייה האוטמת. השקע הזה לא נועד שיכנסו לתוכו מים, אבל הוא בית קיבול. ישנם צינורות שבסופם יש נקודת חיבור, מקום בו הצינור קצת יותר רחב והוא 'מתלבש' על הצינור האחר. נקודת החיבור הזו היא בית קיבול, והמים שעוברים דרכה נקראים שאובים (מנחת יצחק חי"ז סי' פ, קנה בשם חייב סי' פה).

ג. הפוסקים אוסרים גם צינור עם סימני הברגה בצד הפנימי של הצינור, מפני שבין החריצים יש בית קיבול קטן (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קצ, ראה מקוה מים ח"ב עמ' קטו).

הש"ך דן האם מים שעוברים דרך הכלי אבל לא נכנסו לבית הקיבול, מים שעברו מעל מה שאוסר בכלי, האם גם הם נחשבים מים שאובים. ולמסקנת הש"ך זה פוסל את כל המים שעברו דרך הצינור, גם אם הם לא נכנסו לבית הקיבול (נקוה"כ על הש"ך ס"ק עז).

אני לא יודע באיזה סוג של צינור השתמשו בכל מקום, האם היתה לו נקודת חיבור. בדרך כלל בחנות שכונתית רגילה אין להשיג צינורות 4 צול בלי נקודת חיבור בלי בית קיבול, במפעל אפשר להשיג. טהרת המשפחה מזמינים ישר מהמפעל.

ג. האם אפשר לסמוך

[מצגת העי' 22-23, סיור מעיינות - פתיחה]

תשובת הגרש"ק

בכפר ציישק יש מקוה שאין לה מים נובעים מעצמה אפילו ט"א [= טיפה אחת], רק שיש מעיין רחוק הרבה ערך פרסה ואפשר יותר, ומשם נובע המים, ונמשך אמת המים משם, ולפעמים נתייבש האמת מים לגמרי ונפסק הקילוח לגמרי. והומשכו מאמת המים לבור בנוי בעצים, והבור אינו עמוק כלל, רק יש בו ערך עשרה טעפ מים. ומהבור הומשכו בצינור להמקוה הבנויה גם כן מעצים, ונעשה המקוה מלאה מים. ולפעמים המים שבמקוה סרוחים, ויש שם רפש וטיט ערך חצי האמה, ושואבין אותה וממשיכין מים אחרים לתוכה. וכשאין מים בהאמת המים, כי לפעמים נתייבש לגמרי עד ט"א [= טיפה אחת\אחרונה], אז אי אפשר לשאוב המקוה, כי לא יהיה מים אחרים להמשיך לתוכה כלל. וכן בחורף כשהכפור גדול וכו'. עכ"ל השאלה (שו"ת שירי טהרה למהרש"ק, תשובה מת. הובא בדרכי תשובה סי' רא סס"ק לז).

מה המשמעות של עיירה בלי מקוה טהרה, עיירה בתנאים של לפני כמאה וחמישים שנה, בתנאי התחבורה של סוס ועגלה. טירחא מרובה וביטול של טבילות. מצב של דיעבד בכל קנה מידה.

ידועים דברי החפץ חיים: אסור לדור בעיר שאין בה מקוה... והיא קודמת לבנין ביהכ"נ וקנית ס"ת וכל המצות (מאמר טהרת המשפחה, אגרות ומאמרים סימן קיח; טהרת ישראל פרק ו; נדחי ישראל פרק מא; ספר מצוות קצר לאו קלב).

ועם כל זה, מהר"ש קלוגר זצ"ל פסל מקוה טהרה באחת העיירות, בגלל חששות בדרך המשכת המים מן המעיין, ובעיקר בגלל שלא היה פיקוח של תלמיד חכם על כשרותו. וכן מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל הדגיש את הצורך בפיקוח על מקוואות.

והנה לדעתי מקוה זו פסולה מכמה טעמים. אחד, כיון שהוא כפר ואין שם תלמיד חכם ומורה, מי יודע אם שואבין ממנו כדין... ובפרט שהוא דבר העשוי לטעות, דילמא תחילה סברוהו דהמעייין לא יהיה נפסק ואין פוסל בו שואבין, ואם כן לא דקדקו לעשות הבור כדינו... ונהי דכאן נעשה המקוה לשם מקוה, מכל מקום מי יודע אם הבור נעשה לשם מקוה או לדבר אחר, ובפרט במקום שאינן בני תורה... (שירי טהרה שם).

לצערינו, זו המציאות בהרבה מאוד מעיינות. אנשים עם רצון טוב, אבל בלי ידע בהלכות מקוואות, ובלי פיקוח של רב. והתוצאה שהמקומות האלו פסולים לטבילה. גדולי הדורות אמרו שבתיקון המקוה מוכרח שיהיה פיקוח של רב תלמיד חכם המומחה לעסקי מקוואות (שו"ת מענה אליהו לאדרי"ת סי' א, שו"ת דברי יציב יו"ד סו"ס קיז אות כב, וכן אמר לי מו"ר הגר"י איזנשטיין שליט"א בשם מרן הגר"י אלישיב זצ"ל, ועוד), לא מספיק רצון טוב וידיעה בסיסית בהלכות.

מקום שנועד לטיול

[מצגת העי 24]

ודאי שאי אפשר לסמוך בסתם מקום שנועד להיות אתר טיולים ולעשות רושם, כאשר לא יודעים מי הם העוסקים במלאכה. גם אם מדובר במי מעין, יכול להיות שהעבירו אותם בצינורות פסולים ועל גבי כלים וכדומה, הוייתו ע"י מקב"ט ועוד פסולים. ולפעמים מדובר במים שאובים מצינורות המים (או מים מותפלים).

שני המקומות שבתמונות הם מים שאובים מצינורות המים העירוניים.

בסין מצאו מפל גדול שמגיע מתוך צינור.

האם המצויין מומחין

[מצגת הע' 21, סיור מעיינות ב-1]

אני מגיע למקום, ורואה ששיפצו אותו כל כך יפה. ממש מקוה מסודר, התאימו אותו וסידרו אותו לפי הצרכים של האנשים, מדרגות ומחיצה לצניעות, מקום נוח להתארגן. האם אפשר לסמוך על העוסקים במלאכה?

בפרט כאשר אני רואה שהם חוררו את הזוית כדברי המנח"י (ח"ז סי' 9), בשביל לבטל ממנה שם כלי. אז זה אומר שהם יודעים הלכה.

מעיקר הדין כתב הרמ"א רוב המצויין אצל מקוה ועושיין כדי להכשירה בקיאיין הן (רמ"א סע' ד). אבל פוסקי הדורות מתקשים לסמוך על הכלל הזה, מפני שהמציאיות מורה להיפך (שו"ת בית יצחק או"ח סי' כח, הובא בדרכי תשובה ס"ק לו ו; שו"ת מענה אליהו לאדרי"ת סי' א; שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' צג וח"ז סי' עט; ועוד). הפוסקים אומרים שבשביל להכשיר מקוה צריך פיקוח של רב (כנ"ל בסעיף הקודם).

כך שקשה לסמוך על כך שהמקום נועד לטבילה, ומי שמסדר אותו עושה את זה עם הרבה רצון טוב, לא מובטח כלל שהוא באמת מומחה להל' מקוואות, והרי כבר ראינו כל כך הרבה תקלות בכל מיני מקומות.

בפרט באתרי טיולים, מי אמר שהיה פיקוח של רב, יכול להיות שכן ויכול להיות שלא. המקום הזה הוא גם אתר טיולים, מי בנה את המקוה, מטיילים שרוצים להתחשב בציבור הטובלים, או לכתחילה לצורך טבילה, וכן האם מי שבנה אכן בקי בהלכות מקוואות וקיבל הדרכה מרב הבקי בעניינים אלו.

במקום הזה על פניו נראה בסדר. לדוגמא, בנקודת הניקוז של עודפי המים קדחו חור בזוית, כדברי המנח"י (הני"ל, ח"ז סי' פ). גם בתעלות ההמשכה לא מצאתי שאלות, וניכר שהעוסקים במלאכה יודעים את אשר לפניהם. [אבל שמעתי שיש נקודת ניקוז בבור הטבילה, וזה דבר הדורש בדיקה יסודית].

האם מדין רוב המצוין מומחין אפשר לסמוך גם על מה שאי אפשר לבדוק, ולטבול שם, דוגמת באיזה צינור השתמשו מתחת הכביש. האם כיום אפשר לסמוך, כאשר ניכר שהעוסקים במלאכה הינם תלמידי חכמים. מצד אחד יש לי כמה ספיקות במקום הזה, מצד שני אם עליהם לא נאמר שכל המצוין מומחים אז על מי נאמר את זה, הרי המציאות מורה שהם דוקא כן מומחים.

אבל צריך לברר מתי התחילה העבודה שלהם, באיזה שלב של השיפוץ הם הצטרפו למלאכה. יכול להיות שהם הגיעו אחרי שהתחילו את העבודה, ודוקא שם היתה בעיה שלא היתה להם אפשרות לתקן אותה (יש לי ספק על הצינור, כפי שנראה בעז"ה בהמשך).

יכול להיות שהיה אתר טיולים נחמד, והטבילות הפריעו לאנשים. אז התחשבו אחד בשני, והכינו גם מקוה צנוע. כאשר הבסיס היה אתר טיולים. ויכול להיות שמראש חשבו על שני הדברים, והפיקוח ההלכתי היה מההתחלה של כל הבניה.

הוסיף הגר"נ איזנשטיין שליט"א שאפשר לברר אצל המועצה הדתית או רב השכונה, מפני שבדרך כלל הם יודעים.

שם כלי על הצינור

[מצגת העי' 36, סיור מעיינות ב-4]

אני לא יודע באיזה סוג של צינור השתמשו כאן, האם היתה לו נקודת חיבור. בדרך כלל בחנות שכונתית רגילה אין להשיג צינורות בלי נקודת חיבור בלי בית קיבול.

אני לא יודע האם כאן חתכו את הצינור לפני שחיברו אותו לאדמה. האם הפועלים לקחו מידה וחתכו את הצינור עם נקודת החיבור, ואחר כך קבעו אותו מחובר לקרקע. או שהם הניחו אותו במקומו וקיבעו אותו, ואז חתכו את השארית, בלי למדוד.

מים שלנו

[סיור מעיינות ב-7-8]

יהודי יקר הכין מתקן לשאיבת מים שלנו, מתקן שמתלבש בדיוק לפי המידות של הצינור הזה, וכך יש שלושה ברזים לשאיבה מהירה לכל המעוניין, כמו שנים עשר דד לכיור (יומא לז, א). בזמן שהמתקן מחובר, אז עודפי המים עוברים סביבותיו, ולא ברור אם כל המים נכנסים לתוכו ואחר כך יוצאים (בית קיבול), או שרק חלק מהמים נכנסים אליו וחלק אחר יוצאים החוצה.

מסופר שהגרי"ז סולובייצ'יק מבריסק שאב כאן מים שלנו, כך שיש 'מסורת' שזה מעין ולא נזילה של צינור או מזרקת מים וכדומה. אגב, המים כאן צלולים להפליא, והמצות לא מעורבות בשרידי אדמה וחול.

ביטול שם כלי

[מצגת העי' 30-31, סיור מעיינות ב-5]

גם אם היתה לצינור נקודת חיבור, וחתכו אותה. יש נפק"מ עצומה אם חתכו את החלק הזה לפני שחיברו אותו או אחרי, האם ביטול הכלי היה

בתלוש או במחובר. אם ביטול הכלי היה במחובר, זה ממש לא פשוט. בתלוש יש מקום להחמיר ויש מקום להקל. ואכמ"ל בסוגיות אלו וראה בית יוסף סע' ז, פרישה ס"ק טו, ופת"ש ס"ק יב. הארכתני בנושא זה במצגת).

כאמור, ניכר שהעוסקים במלאכה יודעים את מלאכתם. יכול להיות שהם בנו את מקום הטבילה אחרי שכל זה היה בנוי, ויכול להיות שהכל היה מתוכנן מראש, והיה פיקוח הלכתי גם על קביעת הצינור הזה.

דאורייתא ודרבנן וטבילת עזרא

[מצגת הע' 12]

הפתחי תשובה הסתפק על קבעו ולבסוף חקקו, האם יש לחשוש לטבילה בכלים. וכתב ואפילו לדידן, דוקא כלי מתכות אבל כלי זכוכית לכולי עלמא דרבנן... אבל קבעו ולבסוף חקקו יש חילוק, דבכלי זכוכית שרי לטבול בתוכו, אבל כלי מתכות אסורים לטבול בתוכו ואפילו בדיעבד (פת"ש ס"ק ז). יצויין שלדינא מקילים בקבעו ולבסוף חקקו.

בזמנינו, ובעוונותינו שאין לנו בית מקדש, הטבילות שלנו הן דרבנן. הפוסקים מקילים מאוד בטבילת עזרא, אבל לא בכל דבר. כתבו המג"א והמשנ"ב בשם הבית יוסף מ' סאה מים שאובים בקרקע טובלין בו, אבל לא בכלי (מג"א או"ח סי' תרו ס"ק ט, משנ"ב סי' פח ס"ק ד, בשם הבית יוסף סי' פח שם).

לכן במקוואות גברים מקילים בהרבה דברים, ואסור לטבול בהם כלים. אפילו שמעתי על מקוה שממלאים אותו בצינור, בלי המשכה, ויותר גרוע - בלי השקה למי גשמים. לא מקפידים על ג' לוגין וניגוב המקוה לפני מילוי חדש, ועוד ועוד. [משתדלים שתהיה תשתית לטבילות דאורייתא, המשכה והשקה ואוצרות טובים, אבל לא מנצלים את התשתית הזו בכל החלפת מים.]

יש לדון האם הקולות שלהם בגדרי דרבנן, או בכל מחלוקת כמו בהלכות אבילות. נפק"מ בפסולים אחרים מדאורייתא. ודאי שצריך להחמיר בטבילות דאורייתא, כגון כלי מתכות.

טבילת עזרא יסודה משום קלות ראש (רש"י ברכות כב, א ד"ה מכאן אמרו ומו"ק טו, א ד"ה בעלי קריין, משנ"ב סי' פח ס"ק א), ולכן אפשר להקל. גם טבילה לתוספת טהרה לכבוד שבת קודש (שו"ע או"ח סי' רס, וערוה"ש שם סע' א), איננה בגדרים של הלכות טומאה וטהרה.

אבל כאשר מדובר על מלאכות הקודש ועל דיני ממונות, דוגמת סופר סת"ם שמקפיד לטבול לפני הכתיבה, מוהל, או לפני שחיטה (שחיטת חולין היא אותה מצות עשה של שחיטת קדשים. יראים סי' תנו [קלו]). האם גם בזה אפשר להקל, או ששם מדובר על חלות של קדושה שצריך להחמיר בה יותר.

תשובה: גדולי עולם כתבו שלא ילמד קבלה או בספר הזוהר רק לאחר טבילה במקוה כשר (פתחי מקוואות פ"י הע' ה).

לכאורה גם במלאכות הקודש יש מקום להחמיר. אולם מו"ר הגרי"א יקאב שליט"א, מומחה לעסקי שחיטה, מכין לשוחטים מקוה מים שאובים בהמשכה, בכורח הנסיבות של שחיטה במקומות מרוחקים.

ראיתי פירסומות לצרכי סת"ם שנעשו בקדושה ובטהרה על ידי אברכים יר"ש, לאחר טבילה מיוחדת מידי יום במקוה טהרה. האם יש שאלה בדיני ממונות, כאשר הטבילה היתה בדרגה של טבילת עזרא ולא טבילה כשרה מעיקר הדין. השאלה בעיקר בגלל מקוואות גברים, שהם מתחזקים ברמה של מים שאובים באשבורן, בלי השקה ואפילו בלי המשכה.

סיום

[מצגת העי' 71]

הפוסקים לא סומכים בסתם על מקוה שנעשה בידי אדם. נאמר בשו"ע כל המקואות הנמצאים פסולין, שחזקתם שאובין (סעי' עד). וכתב הש"ך אם נראה שנעשה בידי שמים, כגון בגומות וחפירות שבשדה וכיוצא בהן שנתמלאו ע"י גשמים ולא ע"י אדם - כשרים (ש"ך ס"ק קג).

מה דין מעין שעבר שיפוצים, האם הוא בחזקת בידי שמים או בידי אדם. האם בסתם צריך לחשוש, או שאפשר לסמוך על זה שמדובר במי מעין. כאמור, אני לא יכול להתיר היום את מה שראיתי אתמול, מפני שדברים יכולים להשתנות. בפרט דברים המסורים לרבים, כאשר כל אחד יכול לגעת ולשנות ולתקן ולקלקל, בלי בעל הבית שאחראי על המקום.

נתקלתי בבלן שהעתיק חומרא ממקוה אחר, ובחוסר הבנה שינה פרטים, וקילקל במקום לתקן. אז למרות שזה נראה כמו מקוה, גם כאן יכול להיות שמדובר על העתק הדבק בלי הבנה מעמיקה.

במסגרת המצומצמת הזו הבאתי רק כמה דוגמאות, דוגמאות שהיה קל לי להסביר אותם בלי להיכנס לעומק הסוגיות. בקול הלשון יש הסרטה של סיור מעיינות, וגם הכנתי מצגת ארוכה עם עוד כמה עשרות שאלות, ויש שאלות שנתקלתי בהן ואין לי תמונות.

כאמור, בשביל להכשיר מקוה צריך שלא תתעורר שום שאלה בדרכם של המים, שלא יהיה חשש של מים שאובין או פסול אחר. גדולי הדורות האריכו ועסקו רבות בהכשרת מקוואות.

ודאי שאי אפשר להכשיר בשופי בגלל שזה מעין, אדרבה, כאשר טיפלו במבואות המים, כאשר שינו את דרכם של המים, אז כל המוסיף גורע. כאמור, רוב המעיינות שנבדקו נמצאו פסולים לטבילה.

אנשים מכשירים מעיין למקום טבילה נעים ונוח, אך לעיתים קרובות התוצאה היא שהמקום נפסל לטבילה על פי ההלכה. אין איסור להשתכשך להנאה במי המעיין ובבריכה שעל ידו, אך אי אפשר לסמוך על כך שזהו מעיין או מקוה כשר על פי ההלכה בלי בירור הלכתי מקיף, לא לטבילת כלים ובוודאי שלא לטבילות חמורות יותר.

וכפי שאמרתי בהתחלה, בשביל לבדוק מעין צריך לדעת את כל ע"ה הסעיפים של סי' רא, ועוד בסוגיות המשנה והתוספתא והגמרא ודברי הפוסקים. מלבד זאת צריך טביעות עין חדה, והכרת המציאות, להבין דבר מתוך דבר לא רק בדברי הגמרא אלא גם במבואות המים.

יה"ר שְׁתַּזְכְּנוּ לַעֲסֹק בְּתוֹרַתְךָ הַקְדוֹשָׁה לְשִׁמְהָ וּלְכַוֵּן לְאַמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְתַצִּיל מִלְּבָנוּ טְעוֹת בְּהִלְכָה וּבְהוֹרָאָה...

דבר אגדה

וְרַחֵם בְּמֵים וְטָמֵא עַד הָעָרֵב. טבילה היא לא רק נקיון, היא חלות של טהרה. והטהרה זה לא רק נקיון, זה מהות חדשה שנכנסת לבנאדם. והתורה קוראת לזה בלשון רחיצה.

הלשם מסביר שצורת העולמות הרוחניים מקבילה לעולמות הגשמיים, העולמות הם כמו חותם ונחתם, כמו שחותמת משאירה רושם על הנייר לפי הצורה שלה, כך העולמות הרוחניים משאירים רושם בעולם הגשמי, ואפשר ללמוד מהעולם הגשמי את הצורה של העולם הרוחני, מי שיודע להתבונן במשקפיים רוחניות, כמובן.

וזה מסביר היטב את לשון התורה רחיצה, רחיצה גשמית הופכת לרוחנית כאשר אני מקפיד על טבילה כדין, ואז יש חלות של טהרה.

וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לַיְבֵשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים (בראשית א, י) - מבואר בזהר (תיקוני תיקון מג פב, א) שהיבשה הופכת להיות ארץ. אדם יבש ובלי לחלוחית של מצוה, הופך להיות ארץ מגדלת פירות.

וכיצד זה נעשה, כאשר הוא חוזר בתשובה ומטהר את עצמו, אז הוא מגדל פירות ופירי פירות. בשביל זה לא מספיק להקפיד על דיני טומאה וטהרה, בשביל זה צריך לרחוץ גם את הנשמה, לטהר את עצמו בסילודין.

כאשר אדם מכין את עצמו לטבילה, מטהר את נשמתו, רואה את המומים הרוחניים שבו ומתקן אותם, אז הטבילה תשנה את המהות שלנו. רחצה במים מנקה את הגוף, הטבילה מרוממת את הנפש, היבשה הופכת להיות ארץ מגדלת פירות. וצריך לדעת שזו עבודה רוחנית, ולא רק טיול מעיינות.

הערה על הנסיונות של בנות מואב

אני לא מדבר על מקום שיש שאלה של לא תתורו, אחד הנסיונות הגדולים של הדור שלנו, בעיות צניעות. אז לא רק אסור לדבר בדברי תורה, איסור גמור להיות שם, צריך לעזוב את המקום במהירות, ולא ללכת למקומות המועדים לפורענות. בל נשכח כי עם טהרת הגוף צריכה להיות גם טהרת הנשמה, אסור שתהיה מצוה הבאה בעבירה. יזכנו ה' במהרה בימינו בקרוב, שכל זה יהיה הלכה למעשה ולא רק לטבילת כלים, כאשר נטבול לטהרה מדאורייתא, בבנין ביהמ"ק בב"א.

ארץ ישראל טהורה

כתוב במשנה ארץ ישראל טהורה ומקוואותיה טהורין... (מקוואות ח, א). כאשר אין סיבה לחשוש, אז בארץ ישראל ככל הנראה המקוה כשר. מדוע, מפני שבארץ ישראל אנשים מקפידים על טהרה ולא מקלקלים את המקוואות.

לכן בזמן הגלות, כאשר לא זכינו להקפיד על טהרה, כתב הבית יוסף משמע דאין זה אלא בזמן שהיו ישראל שרויים על אדמתם, אבל האידנא דין ארץ ישראל שוה לארץ העמים בזה (בי"ט ס' ע"ד).

בארץ ישראל אנשים חושבים על טהרה, ולא חוששים אם אין סיבה של כביסה סמוך לעיר. וזה מלמד אותנו על המהות של ארץ ישראל, רצון לקדושה וטהרה. בזמן בית המקדש, כולם רצו להיות טהורים, וכולם התחשבו בכך ולא פסלו סתם מקומות הראויים לטבילה.

קראנו את פרשת דברים, שכל כולה כמיהה ותשוקה לארץ ישראל. אנחנו נמצאים בתשעת הימים, כמיהה תשוקה והשתוקקות לבית המקדש.

האם כל המטרה היא הגנה מפני הפורענות, מקלט מדיני. בשנה האחרונה ראינו שגם בארץ ישראל יש פוגרומים, לדאבון לב.

זה הרבותא ברישא של המשנה ארץ ישראל טהורה. זה לא סתם פתיחה יפה להלכה של מקוואותיה טהורין. ארץ ישראל טהורה היא טהרת הלב והנשמה, זו המהות של ארץ ישראל. היהודים מואסים ברע ובוחרים בטוב, רוצים לחיות חיי קדושה וטהרה. וממילא גם מקוואותיה טהורין, מפני שכולם רוצים וצריכים את המקוואות.

לא צריכים את המקוואות סתם בשביל פעולה טכנית של ריבוי טבילות, עם הטהרה הגופנית באה גם טהרה רוחנית, טיהר את עצמו, וְטַהַר לְפָנָיו לְעִבְדָּךָ בְּאֵמֶת.

רקע אישי

בניית עירוב איננה כוללת את כל הלכות עירובין, יש כמה סעיפים שבדרך כלל משתמשים בהם, ומעבר לכך רוב ההלכות לא באות לידי ביטוי בכל עירוב שכונתי.

אותו דבר בהלכות מקוואות. מתכונת המקוה של ימינו אינה כוללת את כל סיי רא הארוך. יש צורת בניה שהתקבלה, ובשביל להבין אותה מספיק ללמוד חלק קטן מהלכות מקוואות. כאשר למדנו את הלכות מקוואות בעיון, מצאתי המחשה ודוגמא של הרבה הלכות במעיינות, בטיולי שטח ובמקורות מים שהשתנו בידי אדם.

בעקבות זאת יעצוני רבותי ראשי החבורה בישיבת מיר להתמקד בתחום זה של טבילה במעיינות. מצאתי שם הרבה מהלומדעס של מקוואות, המחשת הנלמד בצורה יוצאת מגדר הרגיל. [מצגת ארוכה בכמה חלקים, וסידור מעיינות מוסרט, נמצאים בקול הלשון, בשם 'טבילה במעיינות'. להלן ציינתי את מיקומם של הנושאים לפי הפרקים והמספרים של המצגות האלו. החוברת הזו מסודרת לפי המצגת: 'טבילה במעיינות - מצגת מקוצרת לבחורים'.]

כפי שעשיתי בהלכות שבת ובעוד נושאים חשובים (חלק מזה יצא בחוברות נתיבות השבת), כך בהלכות מקוואות הכנתי דוגמאות והמחשות לנלמד בשו"ע. פועל יוצא מזה הוא החששות הגדולים שיש במעיינות אשר נגעה בהם יד אדם. דוגמא והצעה של הנושא נמצא בחוברת הזו. הכנתי מצגות ארוכות בקול הלשון, ובעז"ה ובל"נ עוד חזון למועד גם בספר מודפס.

הדברים התפרסמו לראשונה בביהמ"ד 'עמלים' בישיבת מיר, בראשות הגאון רבי נתן אברמבוסקי שליט"א. אני מודה לראשי ורבני בית המדרש שליט"א, על הזכות והאפשרות לפרסם דברים אלו בין לומדי בית המדרש, וזכות הרבים מסייעתן. ועל כולנה מוריני ראש הישיבה שליט"א, מו"ר הרה"ג רבי אליעזר יהודה פינקל שליט"א, המלאך המכה על קדקדינו ואומר גדל.

יישר כח מיוחד לאשתי שתחי', שמאפשרת ומשתתפת בלימוד התורה בישיבה הקדושה, ולהורים היקרים שתומכים ומסייעים.

בתפילה שנוכה, את המשיח נראה, ירושלים תיבנה וכבוד שמים ירבה. יאמר למשחית הרף, בגשם וברוח, ונלמד תורה בקדושה ובטהרה בירושלים הבנויה.

אברהם יעקב גולדמינץ, ירושלים ת"ו

קיבלתי רשות מגדולי ההוראה שליט"א
להשתמש בהסכמות לשו"ת שלי בה'ל' שבת (נתיבות השבת)

אברהם יעקב גולדמינץ, תלמיד ישיבת מיר

רח' בית וגן 17, ירושלים

ירושלים ה'תשפ"ה

לעיינ סבתי
מרת חיה שרה ביינהורן ז"ל
בת הרה"ח ר' צבי דב קליין הי"ד
אלמנת הרה"ח ר' נפתלי ביינהורן ז"ל
מונקאץ' - בני ברק - ירושלים
נלביע י"ג אלול ה'תשע"ח

ספרי המחבר

אסוקי הלכתא - פסחים, גיטין, קידושין, ב"ק, ב"מ, ב"ב.
בדמיד חיי - ליקוט הלכות בענייני תרומת דם. הוצאת ארגון "לב מלכה", מהדורה שניה ירושלים ה'תשע"ב.

הלכות הצלה - מדריך הלכתי לחובש הצלה. שבת, מועדים, דיני חולה ורופא, הפסקות בתפילה ועוד. ע"פ פסקי מורינו הרה"ג רבי חיים יהודה כהן שליט"א, מרא דאתרא דארגון "הצלה". העורך א. י. גולדמינץ, הוצאת ארגון "הצלה ישראל", ירושלים ה'תשס"ה.

חן משה - ליקוט הלכות בענייני טיפול רפואי וחבלה בהורים. [נכללו בו ההלכות ומקורותיהן, גדריהן וסברותיהן והשלכותיהן להלכה, מסודרות בסדר עניינים, מלוקטות מתוך כמאה וחמישים ספרים, בצירוף מפתחות מקיפים וממצים, ובסופו מסקנות וקיצור הלכות.] ירושלים, ה'תשס"ב.

נקודות סיכום למפרשים (מראי מקומות וסיכום מתומצת) ב"מ, ב"ב ומכות.

נקודות סיכום למפרשים - איסור והיתר (חולין, ע"ז, זבחים ועוד). מראה מקומות, סידור השיטות, והבהרת הסוגיות בהלכות החמורות (בשלבי עריכה).

קונטרס חיי רפואה - ליקוט הלכות לעוסקים בהצלת נפשות, ודיני חולה ורופא (נדפס בסוף ספר חן משה, ירושלים ה'תשס"ב).

קונטרס כנפי יונה - טיסה מעל קברים. ליקוט וביאור מהלכות כלים ואהלות. מתתיהו הכהן הלבברשטט - אברהם יעקב גולדמינץ, ירושלים ה'תשס"ב.

שבילי זירחא - ביאור פשוט והקדמה לסוגיות של קידוש החודש. מהדורה שניה מורחבת, ירושלים ה'תשע"ד. [בנושא זה של קידוש החודש ישנם שיעורים מוסרטיים הכוללים מצוות והמחשות, בקול הלשון].

עקבי פרשת השבוע א-ב - במסגרת ארגון אחיעזר, רשת שיעורי תורה לעסקים. א - ירושלים, ה'תשע"ז (מהדורה מצומצמת). ב - שנה שניה, ירושלים ה'תשע"ח.

לקראת שבת חלקים א-ד - ירושלים ה'תשע"ט - ה'תשפ"א.

מדרשים ומשלים על חמישה חומשי תורה - משלים המחשות וסיפורים חדשים, הטומנים בחיבם עומק מיוחד, בדרכם של רבותינו בעלי המדרש (בשלבי עריכה). יצאו לאור כמה חוברות של דוגמאות.

נתיבות השבת - יסודות הלכות שבת בדרך שו"ת וסיפורים. סימנים רמב-רנט; שטז-שכב; קונטרס עירובין; שלושה חלקים על רפואה בשבת; מאי חנוכה.